

Znovu vidět Hradčany. Návrat Židů z koncentračních táborů

„Válka skončila tak, jak končí cesta tunelem. Už z dálky bylo vidět světlo, které pořád rostlo, a člověk se krčil ve tmě a toužil po té záři venku. Čím déle to trvalo, tím krásnější mu ten jas připadal, a pak konečně vlak vyrazil ven a v tom božím slunku se objevil úhor plný plevela a kamení a hromada špíny.“¹

Heda Kovályová Margoliová

Klíčové otázky

- Co zažívali Židé vracející se na konci druhé světové války z koncentračních táborů?
- Co tito Židé měli, co jim chybělo, co museli (znovu) získat a jak?
- Jak na jejich návrat reagovala společnost?
- Jaké podmínky by měla společnost vytvořit pro lidi, kteří prošli pronásledováním, sociálním vyloučením či traumatizující zkušeností?

Úvodní text

Mnohá vyprávění popisující útrapy přeživších holocaust končí chvílí osvobození nebo chvílí návratu „domů“. Je snadné pak podlehnout dojmu „happy endu“ - šťastného a neproblematického konce otřesného příběhu. Individuální osudy se liší, ale i přes to platí, že po ukončení války byl život přeživších velmi obtížný. Čím toto bylo způsobeno a jaké překážky museli překonat při integraci do poválečné společnosti? Bylo snadné získat zpět majetek či pracovní místo? Zažívali přeživší v poválečných letech antisemitismus? Pro lepší porozumění historickému kontextu doporučujeme kapitolu „Návrat - a odchod?“ z publikace *Velké a malé dějiny* (kapitola ke stažení zde: http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/4-07_Navrat_-_a_odchod.pdf) a publikaci *Vyprávěné dějiny* (více informací zde: <http://www.nasinebocizi.cz/publikace/>).

¹ Heda KOVÁLYOVÁ, Na vlastní kůži. Praha: Československý spisovatel 1992, s. 47.

Pracovní materiál č. 2

I.

„[...] to byla velmi rozsáhlá rodina, příbuzní v celé řadě těch míst a jenom snad jedna, ano jedna sestřenice nějak se vrátila, jinak se tedy nevrátil (nikdo) [...] Tak to bylo tohleto, to bylo hrozně tedy ... složitý, traumatizující, protože jsem nevěděl co [...] byl jsem rozhodnut [...] když jsem to nějak překonal, nebo částečně tedy překonal, tyhleto stavy, tak že půjdu studovat do Prahy [...] Tím, že se člověk musí na něco soustředit, na něco zaměřit, tak samozřejmě že to určité východisko bylo. A brzy jsem tam našel celou řadu tedy přátel.“²

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

II.

„Já jsem tady byla sama a tzv. sirotčí důchod (mně nedali). [...] A já mám ještě jeden takový zážitek, právě, že jsem se chtěla obrátit o pomoc [...] řekli mi: ‚Jdi se zapsat do Svazu vězňů [...] - tam patříš‘. Já jsem tam šla, vešla jsem a oni mě nepřijali, protože říkali, že tam nepatřím, když jsem byla zavřená z rasových důvodů a vyhodili mě. Bylo mně osmnáct. [...] A pak jsem šla na Obvodní úřad dnešní, tehdejší Národní výbor na Praze 7, kde jsem dostala takovou růžovou kartičku [repatriační průkaz], jak se jmenuju, a dostala jsem - a to si pamatuju - dva, dvoje spodní kalhoty prádlový, vidím barvu, materiál, bleděmodrý to bylo, kostičkový. Já si to vybavuju a pět kapesníků [...] Samozřejmě, možná, že jsem se měla obrátit ještě jinam, ale nikdo mi neřek', člověk mi neporadil, byla jsem hloupá úplně.“³

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

² Monika HANKOVÁ. *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*. Diplomová práce, Praha 2006, (Univerzita Karlova), s. 142.

³ Monika HANKOVÁ. *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*. Diplomová práce, Praha 2006, (Univerzita Karlova), s. 144 – 146.

III.

„[...] maminka měla ještě z Bulharska [...], že se jí to strašně líbilo, všelijaký ty krásně tepaný měděný nádoby, vycínovaný. [Vím,] že to bylo u té sousedky, ta mě ani nepustila do bytu, pootevřela dveře a řekla: ‚Nic tady takovýho nemám‘ [...] a zase na druhý straně jsem dostala takový věci, o kterých jsem ani neměla tušení, že to existuje. [...] tak to bylo zase v jedny rodině našich přátel [...] a ta maminka tohleto mně vzkázala, že to má a tohleto mně vrátila, ačkoliv jsem o tom vůbec nevěděla. [...] Takže to byly všelijaký případy a tady jsem na ulici, když už jsme bydleli v těch Vršovicích [...] tak jednoho dne mě zastavila jedna pani, co bydlela za rohem, takhle mně vzala za ruku a do té ruky mi dala prostě hrst věcí. To byly dámský zlatý hodinky s dlouhým řetězem, nějaký náušnice dvoje, nějaká brožka, nějaký krajánek, taky zlatej a to bylo po manželový mamince, že ta jí to takhle na ulici dala a kdyby jako se nevrátila, ať to dá snaše, čili mně. No, představte si, to jsem vůbec neměla tušení o tom. Že něco takovýho existuje, takže takhle. Cizí lidi.“⁴

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

IV.

„[...] já jsem dělal u nějaký firmy Eckert, ještě než jsem šel do koncentráku, tak ten pán mi pomohl zabalit, protože maminka už nebyla, já byl sám. Tady jsem bydlel v Karlový ulici. Já jsem mu tam dal gramofon a maminčiny brilianty. On mi pak ty brilianty nechtěl vrátit, všechno ostatní mi vrátil a řek' mi, že po válce jsem mu otláčil gauč a takový ty kecy. Tak jsem potkal toho R., toho kamaráda, co jsem měl s nim jet do Kanady a prostě on tam šel a zřejmě udělal kravál. Přivez zpátky ty brilianty a dal mi je.“⁵

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

⁴ Monika HANKOVÁ. *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*. Diplomová práce, Praha 2006, (Univerzita Karlova), s. 148.

⁵ Monika HANKOVÁ. *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*. Diplomová práce, Praha 2006, (Univerzita Karlova), s. 148.

V.

„[...] milovala jsem Prahu a všechno, ale zase [...] ten můj návrat, mně zase tady nevíkali tak s otevřenou náručí, jak bych si to snad představovala, snad zasloužila, to já nevím. Ale prostě jsem dost narážela, jo. Já jsem chtěla zpátky obchod, teda podnik svého otce. Tam seděl cizí pán, který dělal národního správce a dělalo se všechno na úřadech a von to měl teda vobšlápnutý, já se svými dvačtyřiceti kily samozřejmě nebyla schopná oblítat, stát ve frontách a tak dále. Můj muž taky byl dost špatně na tom zdravotně a prostě, když jsem chtěla ten obchod zpátky, tak řekli, že nemám živnostenskej list a když jsem si teda chtěla zažádat o ten živnostenský list, tak zase řekli, že nemám živnost, no [...] No prostě mi stavěli takový překážky, že jsem řekla, vem to čert, já to nechci. Můžu žít bez rodičů, můžu žít bez toho podniku. Ne, že bych žila v nějakých ohromných poměrech. Peníze na hotovosti nebyly, které bych byla zdělila. Já dostala zpátky vod naší bývalý kuchařky celou svoji výbavu a všechno, co tam bylo schovaný. Tyto lidi se chovali fantasticky. Ale úřad, jo, a oficiální místa, velmi špatně.“⁶

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

VI.

„[...] já jsem asi nejšťastnější člověk vůbec, protože, stáli jsme na vršovickém nádraží, než nás pustili na Hlavní nádraží a tam byl perón plnej lidí a já tak koukám z chodbičky z toho okýnka, musíte vědět, že jsme vypadali jak maškary, v Osvětimi nás voholili do hola, všechno, já měla nějakou režnou košili z toho Mauthausenu, kde jsme si z toho podolku udělali límeček, aby to vypadalo jako blůzička a z deky jsme si udělali sukni, protože v tom Mauthausenu neměli nic, tam nám dali ty režný košile mužský a spodky dlouhý bílý s

⁶ Monika HANKOVÁ. *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*. Diplomová práce, Praha 2006, (Univerzita Karlova), s. 148.

tkaničkama dole [smích] to byl mužskej tábor [...] tak abysme nejeli domu v těch spodkách, tak jsme si z těch dek tam ušili sukně. No a jak tak koukám ven z toho okýnka, tak tam stála nějaká ženská, koukaly jsme tak na sebe a ona najednou spráskla ruce - já říkám, to je nejkomičtější moment mého života - když ona řekla: ‚Jste to Vy, milostpaní? Přijďte k nám bydlet, zrovna odvezli ty Němce z Vašeho bytu!‘ [...] ona byla správcová v tom domě. Tak vona mě poznala i v tom, jak jsem vypadala. Já jsem říkala, odkad' jí znám, odkad' jí znám, a to její oslovení - já jsem se tak nikdy nenechala oslovovat - ale ještě v tom, tý situaci, v tom jak jsem vypadala [smích] na to vzpomínám jako na nejkomičtější moment [...] jsem říkala: ‚Jestli se můj muž vrátí, tak přijdem k Vám bydlet.‘ To vona brala jako samozřejmý [...], že ten byt jako má patřit nám.“⁷

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

VII.

„[...] na tý hlavní ulici jsem potkala jednu maminčinu známou [...] takovou místní milostpaní, velmi hodnou, která okamžitě pochopila situaci, poznala mě, i když jsem měla jen dva centimetry vlasů na hlavě a odvedla si mě k nim domů. A to jsem po roce, po víc jak roce, se mohla vykoupat ve vaně a spát v bílé posteli! Jenomže pak přišel ten zážitek, že jsem se ráno probudila a po tom polštáři se špacírovala veš, z mojí hlavy. I když jsem měla tak krátký vlasy. Takže jsem se hrozně vyděsila, protože to byla úplně normální měšťanská domácnost, kde se vlastně nic nezměnilo [...] mně právě ta veš tak vyděsila, a abych jim nezavšivila tu krásnou domácnost, takže jsem se sebrala a vypadla jak cukrář.“⁸

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

⁷ Monika HANKOVÁ. *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*. Diplomová práce, Praha 2006, (Univerzita Karlova), s. 150.

⁸ Monika HANKOVÁ. *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*. Diplomová práce, Praha 2006, (Univerzita Karlova), s. 150.

VII.

„V tom pětáctyřicátým jsme byli jediný dva z našich rodin, kdo se vrátil, jsme byli šťastný, že začneme žít a chtěli jsme žít tady. Nikdo o nějakých komunistech nebo tak [...] to bylo až mnohem později [...] Teď manžel už dostal nějakou práci jako právník a zdálo se [...] teď se nám narodilo dítě a byli jsme jako naprosto šťastný a řekli jsme si, teď konečně budeme normálně žít.“⁹

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

VIII.

„Samozřejmě v době války se prohloubil ten můj židovskej pocit, protože jsem poznal, že já můžu nežidovsky cítit, ale to vůbec nehraje roli, protože ty druhý mě budou nějak posuzovat. Ty druhý mě vždycky budou posuzovat jako [Ž]ida, protože z té rodiny jsem a i když jsem Čech, tak mám tyhleto kořeny [...] to je to, co jsem za války zjistil: že můžu stokrát se necítit židem, ale ty ostatní lidi mě vtačej do tohoto pocitu.“¹⁰

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

IX.

„V sobotu jsem se, po hrozných útrapách, vrátila z koncentráku Mauthausen. Bohužel jsem sama a nemám nejmenší tušení, kde bych mohla moje nejbližší, maminku, sestru a muže najít. Nemám kde být, bydlím proto u Červeného kříže v Praze XII., v Lublaňské 57, kde se o nás dobře starají. [...] Včera jsme musely opustit karanténní stanici, poněvadž tato je jen

⁹ Monika HANKOVÁ. *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*. Diplomová práce, Praha 2006, (Univerzita Karlova), s. 159.

¹⁰ Monika HANKOVÁ. *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*. Diplomová práce, Praha 2006, (Univerzita Karlova), s. 161.

na 14 dnů. Poslali nás do Krče do Masarykových domů, kde je nyní ozdravovna pro repatrianty. Je zde krásně, jídlo výborné a zde mohu zůstat neomezeně dlouho, což také plně využiji, protože stále ještě nemám byt a nevím ani, co se s mojí žádostí stalo, právě že jsem ležela, jsem se nemohla starat.“¹¹

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

X.

„V Praze jsme dojeli na Wilsonovo nádraží, a to byl nejhorší moment z celé války. Pro mě. Protože jsme přijely do Prahy a teď sis uvědomila, že to, na co ses celou dobu těšila, s čím jsi počítala, že to není. Že tam nikdo není, že tam nejsou žádní lidé a že na nás nikdo nečeká a že naše rodiče a sestry a já nevím co, že už je nevidíme. Že tam nikdo není. To poprvé tě napadlo, teď jseš doma, po čem se ti čtyři roky nebo jak dlouho stejskalo, a ten domov neexistuje. To byl můj nejhorší moment z celé války. Přijet na Wilsonovo nádraží 18. května 1945. Ten pocit toho prázdna. Byla tma, nefungovala elektrika, nikdo se na nás ani nepodíval a než ten Červený kříž přišel, třeba to bylo jen deset minut, ale pro mě to byla věčnost. To byl ten nejpříšernější pocit mého života. Přijet do Prahy, domů, a domov, kterej nebyl.“¹²

CO MĚLI	CO JIM CHYBĚLO	JAK TO (NE)MOHLI ZÍSKAT

¹¹ Radana SUŠILOVÁ. *Židé v poválečném Československu*. Diplomová práce, Praha 2011, (Univerzita Karlova), s. 61.

¹² Radana SUŠILOVÁ. *Židé v poválečném Československu*. Diplomová práce, Praha 2011, (Univerzita Karlova), s. 61.

Metodická část

- Časová dotace: 45 minut, doporučujeme vyučujícím upravit citlivě délku pracovních textů podle schopností jejich žáků, stejně tak volit a měnit učební strategie a metody podle svých pedagogických zkušeností a možností
 - Způsob práce: práce s autentickými výpověďmi, samostatná práce, skupinová práce, doplňování tabulek, diskuse
 - Klíčová slova: poválečné Československo, návrat, integrace přeživších do společnosti, restituce, antisemitismus
1. Na úvod lekce přibližte studentům základní historický kontext osvobození koncentračních táborů a návratu přeživších židovských vězňů do Československa. Můžete své vyprávění ilustrovat popisem pamětníka:

„Takže [...] bych to charakterizoval jako určitý druh Prahy. Tehdy Praha žila v nějakém [...] nevím, jak bych to řekl, v nějakém prostředí blázince. Víte, to všechno [...] nic nebylo normální. A to tak, že na jedné straně se vyhazovali Němci, na druhé přicházeli lidé z koncentračních a pracovních táborů a bylo to úplně [...] Tak to byl takovej Papinův hrnec, to všechno vařilo, to bylo k neuvěření. Jezdily autobusy do všech těch táborů, vozily ty lidi zpátky. Hledali, byly všude soupisy, jestli někdo známý [...] a tak dále a tak dále. Zkrátka dobře, to byla atmosféra taková skutečně [...] Papinův hrnec, takový ... všechno to jenom hořelo.“¹³

2. Vyzvěte studenty, ať se zamyslí nad tím, v jaké situaci se tito lidé ocitli a jak se asi cítili. Za tímto účelem jim rozdejte tabulku (viz Pracovní materiál č. 1), do které každý student sám zapisuje, co ho napadá. V této fázi použijí pouze první dva sloupce, upozorněte je, ať třetí sloupeček nechají volný. Vyzvěte žáky, ať do tabulky zapíší co nejvíce věcí (včetně hmotných věcí, lidí, abstraktních pojmů – například zdraví, sebevědomí, svoboda apod.).
3. Rozvěšte/rozmístěte po třídě citace z výpovědí navrátilivších se československých Židů (viz pracovní materiál č. 2). Upozorněte studenty na to, že se většinou jedná o přepis ústních výpovědí a jazyk textů tomu odpovídá. Dále je upozorněte na to, že třetí sloupeček tabulky („Jak to ne/mohli získat“) se váže ke druhému sloupečku („Co jim chybělo“). Studenti každý sám chodí volně po třídě a čtou si dané výpovědi. Pod každou výpovědí je tabulka, do které mohou zapsat to, o čem člověk v dané výpovědi hovoří, že měl/ že mu chybělo/ jak to mohl či nemohl získat (zpět). Každý student si přečte určitý počet výpovědí (5 – 10, podle časových možností a velikosti skupiny) a zapíše do tabulky, co ho k tomu napadá, pokud už jiný student napsal totéž, nemusí to psát znovu, může ovšem poznámky spolužáků komentovat/rozšiřovat.

¹³ Monika HANKOVÁ. *Kapitoly z poválečných dějin židovské komunity v Čechách a na Moravě (1945-1956)*. Diplomová práce, Praha 2006, (Univerzita Karlova), s. 153.

4. Po dokončení této aktivity vyzvěte jednotlivé studenty, ať přečtou, co je napsáno v tabulkách. Zeptejte se, které věci se v tabulkách nejčastěji opakují, které naopak jsou ojedinělé. Dejte studentům prostor se k výpovědím volně vyjádřit – říct, jak na ně výpovědi zapůsobily, co jim přišlo zajímavé, co je překvapilo atd.
5. Poté se studenti samostatně vrátí k původní tabulce (Pracovní materiál č. 1). Nyní je jejich úkolem vyplnit třetí sloupeček. Do něj mají napsat, jak si myslí, že měla společnost či přeživší sami řešit to, co jim chybělo. Nejde tedy o to, jak to ve skutečnosti bylo, ale o perspektivu studenta a jeho názor na ideální řešení. Na závěr lekce se mohou studenti podělit o své názory s ostatními.